

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається доцільність системного підходу до управління процесом адаптації майбутнього вчителя музики. Аналізується концепція проектування і прогнозування профільної освіти в умовах єдності понятійного та образного мислення, розвитку креативності та інтуїції.

Ключові слова: вчитель музики, адаптація, системний підхід, креативність, інтуїція, прогнозування, проектування.

В статье рассматривается целесообразность системного подхода к управлению процессом адаптации будущего учителя музыки. Анализируется концепция проектирования и прогнозирования профильного образования в условиях единства понятийного и образного мышления, развития креативности и интуиции.

Ключевые слова: учитель музыки, адаптация, системный подход, креативность, интуиция, прогнозирование, проектирование.

In this article the expediency of system approach to management by adaptation process of future music teacher. It is analyzed the conception of projecting and prognosis of profile education in conditions of conceptual and figurative cognition unity, creative and intuitive development.

Keywords: teacher of music, adaptation, system approach, creativity, intuition, prognosis, projecting.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі становлення національної системи освіти в Україні значно актуалізується проблема професійної адаптації майбутніх педагогів, здатних сприймати, розуміти і творити матеріальні й духовні цінності.

Перехід суспільства до ринкової економіки визначив появу ринку праці з його досить високими вимогами до рівня кваліфікації майбутніх працівників, що загострює проблему професійної адаптації майбутнього вчителя музики в єдності психологічних і ноологічних, зокрема морально-духовних, світоглядних, соціально-гуманітарних та інших чинників, які реалізуються в процесі вивчення студентами гуманітарних дисциплін. Фактори внутрішнього «душевно-духовного (ноологічного і психологічного) гатунку» є однією з умов професійної адаптації майбутнього фахівця [1, с.7].

Підготовка майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах передбачає адаптацію до загальнокультурних цінностей у контексті професійної діяльності осмислення сутності стандартизації навчання, оволодіння сучасними педагогічними технологіями міжособистісного спілкування.

Для майбутнього вчителя музики процес професійної адаптації зумовлений організацією умов оволодіння педагогічною майстерністю в єдності з формуванням професійних знань, умінь і навичок, соціалізації особистості фахівця, ідентифікації його з колективом фахівців, орієнтованих на комунікативне спілкування на основі сучасних наукових методів, методологій і технологій. При цьому здійснюється не лише професійна підготовка, але й процес саморозвитку майбутнього вчителя музики.

Водночас виокремлення психолого-педагогічних умов професійної адаптації майбутніх фахівців дозволило визначити в ході дослідження низку протиріч між:

а) необхідністю застосування адаптивних технологій і недостатньою обґрунтованістю умов їх застосування;

б) потребою визначення організаційно-методичних умов адаптації майбутнього вчителя до професійної діяльності та відсутністю науково-методичного комплексу щодо реалізації цього складного динамічного процесу.

Виокремлена вище низка невідповідностей дозволяє констатувати актуальність обраної нами проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі визначення психолого-педагогічних основ професійної адаптації майбутніх фахівців присвячені праці таких науковців як Г. Васянович, О. Галус, Я. Зданович, В. Пилипчук та інші, де зазначається необхідність урахування загально цивілізаційних змін у єдності зі змінами психолого-педагогічного підходу до професійної адаптації майбутніх фахівців. Ключовими поняттями професійної адаптації є творчість, інтелігентність, вихованість, відповідальність суб'єктів навчально-виховного процесу. Виокремлюються такі риси адаптованої особистості: прагнення до демократичних пріоритетів, установка на визнання їх цінності, гуманізм почуття відповідальності, соціально значущий і особистісно-смісловий характер інтересу та мотивів діяльності, самостійність, активність, ініціатива [1, с.23].

Наголошується на доцільності системного підходу до управління процесом адаптації студентів за умов багаторівневої педагогічної освіти. З цією метою пропонується організація цілеспрямованих ефективних управлінських впливів на процес адаптації студентів. Під управлінням процесу адаптації студентів розуміється цілеспрямованість дій (операцій) суб'єктів управління в контексті адаптації до навчання. Паралельно виокремлюються такі підходи: конкретно-історичний, системно-структурний, комплексний, аспектний, взаємодії прямих і зворотних зв'язків [2, с. 33-34]. Також пропонується застосування принципів: соціальної зумовленості, науковості,

конкретно-історичного підходу, діалектичної єдності, якості та кількості, розвитку особистості, неперервності, каузальності, комплексності.

У той же час доцільно зазначити, що концепції системного підходу до організації умов адаптації майбутнього фахівця не мають повної проєкції в професійну підготовку майбутнього вчителя музики. У цьому зв'язку метою дослідження є виокремлення педагогічних умов до професійної адаптації майбутнього вчителя музики.

Одержані результати. У ході проведеного дослідження ми виходили зі значущості принципу керованості в управлінні адаптацією студентів, що передбачає єдиний цілеспрямований процес, взаємопов'язаний цілями, завданнями, принципами, формами та методами навчання.

На думку О. Галуса, останнє зумовлене економічними, соціальними, психологічними аспектами [2, с. 43]. Зазначимо також, що принцип планування є одним з принципів управління та знаходить відображення в різноманітних видах і формах: діагностиці, моделюванні, прогнозуванні шляхів адаптації студентів.

У цьому зв'язку для нашого дослідження, зумовленого проблемами адаптації професійної діяльності майбутнього вчителя музики, є важливим виокремити його специфічні особливості. Ми виходили з того, що музична педагогіка є явищем, вартим наукового дослідження. Відмінною її рисою постає артистизм, імпровізаційність, інтелектуальність. Метою – пізнання емоційно-образного змісту музичного твору, оперування образом і подача його художньої цінності слухачу. При цьому наголошується, що вчитель музики повинен бути тлумачем та інтерпретатором [5].

Оскільки процес навчання при професійній орієнтації спрямований на виконавчу діяльність чи роботу в спеціалізованих навчальних закладах, то між діями викладача й студента встановлюється спадкоємність; учитель же музики потрапляє в іншу навчальну ситуацію, відмінну від тієї, з якою він стикався на заняттях у музичних класах. Виконавство для нього є складовим компонентом у системі взаємодії педагогічних, психологічних і філософських знань.

В основі професійної підготовки вчителя музики лежить принцип цілісного підходу, що знаходить відображення у взаємодії трьох компонентів: музично-естетичного, педагогічного й виконавчого розвитку спеціаліста [6].

До дидактичної системи підготовки вчителя музики входить художньо-виконавський розвиток студентів, формування музично-педагогічної майстерності майбутніх учителів, виховання їх творчих здібностей, накопичення виконавського досвіду для проведення всіх видів музично-виховної роботи.

Відповідно до кваліфікаційної характеристики за період навчання в музичних класах студенти повинні опанувати вміннями самостійно вивчати твори різних епох, художніх спрямувань, стилів і жанрів, виразно вико-

нувати музичні твори та їх фрагменти з урахуванням вікових особливостей сприйняття шкільної аудиторії.

Тому однією з умов ефективної підготовки вчителя музики є розкриття перед студентами перспективи використання наявних знань і вмінь безпосередньо в практичній роботі в школі, що передбачає сформованість позитивного ставлення до педагогічної діяльності, сприяє їх адаптації.

В умовах відродження до життя народних культур особливої уваги потребує вивчення національного мистецтва. Разом з класичним доробком у педагогічному процесі має значення репрезентативність сучасної музичної культури в індивідуальній програмі кожного студента. Музична підготовка вчителя також представлена неповно, якщо студент не буде вміти виконувати твори прикладного призначення, популярні в шкільній аудиторії. Цього можна досягти шляхом опанування вмінь імпровізувати, виконувати музику до кінофільмів, мультфільмів, радіоспектаклів.

В основі професійної адаптації майбутнього вчителя музики лежить принцип обґрунтування твору, який вивчається, і це вводиться в навчальний план студента. Особливе значення для нашого дослідження відіграє принцип єдності художніх, виконавських і педагогічних завдань розвитку студента, у якому взаємодіють такі види діяльності: а) оволодіння вміннями інтерпретувати художній твір; б) розвиток умінь словесної характеристики музичних образів; в) оволодіння методом варіантної інтерпретації художнього збільшення й рельєфної подачі художніх деталей з метою орієнтації виконання на сприйняття дитячої аудиторії [6].

Одним з основних завдань у професійній адаптації є розвиток самостійності, свідомого ставлення студента до музичного мистецтва, розширення його світогляду, розвитку художньої індивідуальності, удосконалення слухового контролю, самоконтролю, уваги, навчання студентів раціональним методам роботи над музичним твором.

Нині професійна адаптація майбутнього вчителя музики й мистецьких дисциплін ґрунтується на установці самостійної орієнтації в художньо-педагогічній і науковій діяльності, в основу яких покладені концепції навчання на слухових відчуттях як фізіологічна основа теорії музики. Базою при цьому є праці таких дослідників, як М. Арановський, Л. Мазель, В. Медушевський, Е. Назайкинський, О. Рудницька, Б. Теплов, Г. Ципін, О. Шульпяков, О. Щолокова та ін.

Аналіз цих праць дозволяє констатувати, що в умовах розуміння психологічних механізмів стає можливим регуляція та управління творчою діяльністю, що впливає на формування уявлень про підвищення ефективності творчої діяльності майбутнього вчителя музики та свідчить про його адаптацію до цієї діяльності.

Водночас сутність адаптації полягає в проектуванні, реалізації й аналізі музично-освітнього процесу, коли дидактичні ситуації створюються на основі закономірностей музичної культури та музичної педагогіки і персо-

нальних особливостей музично-педагогічної інтуїції. При цьому до професіограми вчителя музики включаються такі показники, як артистизм (допомагає створювати педагогічні впливи на емоційно-інформативне поле учнів), особистісно-професійна позиція педагога (дозволяє йому самостійно сформулювати власне судження на основі формування методології культури, засад дослідницької діяльності) [1, с.25].

В основу професійної адаптації майбутнього вчителя музики має бути покладена концепція проектування й прогнозування профільної освіти, яка ґрунтується на взаємодії:

а) інтелектуальної сфери (дидактико-методичні знання, професійне мислення, творчі здібності, осягнення цінностей культури);

б) діяльнісного компонента (передбачає здатність до оволодіння послідовністю дій і операцій профільної підготовки);

в) емоційно-вольового компонента як інтегральної характеристики особистості вчителя. Це стосується сформованості відповідної культури ставлення до навчальної діяльності, формування знань, умінь і навичок. При цьому навчання повинне забезпечувати трансформацію одного типу діяльності (навчально-пізнавальна) в іншій (професійна), що потребує варіювання мотивів, потреб, умінь, учинків. Одним із засобів такої трансформації є реалізація контекстного навчання.

У ході дослідження ми виходили з необхідності адаптації майбутнього вчителя до процесу формування понять. Ми враховували, що потрібна модель управління процесом адаптації особистості в системі багаторівневої педагогічної освіти. Науковий аспект моделі являють науково-методичні засади управління процесом адаптації студентів (концепції; підходи; закони; принципи: методологічні, педагогічні, організаційні, етапи: планування, прогнозування, мотивація, організація, контроль і корекція впровадження результатів управління).

Паралельно ми звернули увагу на зміст діяльності майбутнього вчителя музики в контексті специфіки його фаху та необхідності інтелектуального розвитку в умовах адаптації до професійної діяльності. Тому, нами виокремлено етап формування понять, який ґрунтується на єдності закономірностей понятійного, креативного та образного мислення. Аналіз закономірностей формування понять у єдності з роботою над художнім образом надає можливість констатувати формування нових синтетичних художніх смислів, а також адаптацію майбутнього вчителя до професійної діяльності. Усвідомлення сутності формування понять на основі закономірностей взаємодії структурних компонентів логічного мислення, образного мислення, включення механізмів інтуїції, креативності сприяє оволодінню різноманітними способами діяльності й організації творчої діяльності та формуванню емоційно-ціннісних відношень.

Зазначимо, що поняття потрібно розглядати в контексті їх зв'язку з мисленням, розумовими процесами, судженнями й умовиводами.

Невипадково, філософ Аристотель порівнював процес мислення зі станом насолоди, радості, а також визначав цей процес як дуже вагомий і позитивний для формування особистості.

Для нашого дослідження важливою є думка про те, що мислення є процес пізнання людиною об'єктів і явищ та їх зв'язків. Мислення зумовлене рішенням миттєво важливих задач, пошуком невідомого, передбаченням майбутнього.

Мислення – це процес роботи свідомості, переробки мозком знань, що в ньому зберігаються, та переробки інформації, що надходить. Результатом діяльності мислення є отримання нових результатів у сфері рішень щодо управління навчанням, формуванням продуктів творчості, нових знань. Знання, уміння, навички, збережені в пам'яті, емоційні образи та їх зв'язки є базою, засобом для мислення і, відповідно, професійній адаптації.

При цьому мислення з філософської точки зору є опосередкованим і узагальненим явищем дійсності, що полягає в пізнанні суті речей і явищ, закономірностей зв'язків і відношень між ними. Пізнання людиною світу реалізується за допомогою відчуття, сприйняття та уявлень. За допомогою органів чуття інформація потрапляє до мозку, після чого відбувається процес її переробки, а саме діяльність мислення.

Вирішуючи мисленнєві задачі (у художньому вихованні одним з видів діяльності є засвоєння понять щодо ритму, жанрів, стилю художнього твору), майбутній учитель досліджує закономірності об'єкту, що вивчає, установлює зв'язки між окремими засобами виразності, розмірковує, робить висновки, після чого узагальнює отриману інформацію. При цьому поняття формується в умовах виокремлення найсуттєвіших ознак предмету, що вивчається, у переході від конкретного, одиничного до суттєвого, загального для багатьох предметів. Наприклад, під поняттям «образне мислення» слід розуміти пізнання на основі образів, що забезпечують формування картин світу; інформативність образів мислення забезпечується інтонаціями. Вони зумовлені здатністю відтворювати музичні, пластично-рухові та образотворчі думки. Система звуковисотних співвідношень складає основу синтетичних знань, покладених в методологічні основи формування образного мислення.

На уроках мистецьких дисциплін образне мислення є домінуючим і сприяє оптимізації професійної адаптації. У навчальному процесі образне мислення пов'язується з особистісним емоційним досвідом і забезпечується формуванням проблемних ситуацій, дидактичних вимог, які передбачають знання стильових особливостей твору, формування здатності до озвучення фрагментів літературних та образотворчих творів мистецтва тощо. Але водночас вчитель повинен формувати образне мислення в умовах орієнтації на суб'єкт-суб'єктні відносини.

Організація моделювання технічних конструкцій є однією з дидактичних вимог формування образного мислення. Комп'ютерні ігри на імпрові-

зацію задовольняють потреби студентів. При цьому складається свобода вибору для дій і вчинків.

В основу формування образного мислення доцільно покласти концепцію накопичення емоційно-образного досвіду як невід'ємного компоненту життєвого досвіду цьому сприяє практична художня діяльність у процесі пізнання й усвідомлення творів мистецтва та створення нових продуктів творчої діяльності на основі імпровізації.

Проблемні ситуації для розвитку в студентів навичок мислення можуть бути змодельовані через:

- а) зіткнення студента з життєвими явищами, фактами, які потребують теоретичного обґрунтування;
- б) організацію практичних робіт;
- в) показ студенту життєвих явищ, які суперечать попереднім його життєвим уявленням;
- г) формулювання гіпотез;
- г) спонукання студента до зіставлення, протиставлення знань;
- д) спонукання студента до обґрунтування проблемних фактів і ситуацій;
- е) дослідницькі завдання.

При виконанні проблемних завдань варто порівняти варіанти рішення єдиного завдання. Дискусії та обговорення прискорюють розвиток процесів мислення студентів, допомагають їм чіткіше формулювати свої позиції та роботи необхідні висновки.

У зв'язку з викладеним доцільно зазначити, що методичними засадами адаптації майбутнього вчителя музики є поетапне розгортання суджень, взаємодія ключових понять, зумовлених особливостями професійної діяльності. Складаються умови до розуміння сутності дедуктивних та індуктивних методів пізнання. Так наприклад, у процесі оволодіння різноманітними формами мислення студентами здійснюється проекція філософських знань (використовуються дедуктивні методи пізнання). Водночас процесуально розглядаються особливі концепції, які ґрунтуються на механізмах стимулювання інтуїції. Тобто створюються умови для проекції філософських знань на основі інтуїції (ці концепції розглядаються на основі індуктивних методів пізнання) усвідомлення сутності взаємодії понять.

Зазначимо, що в першій чверті ХХ століття домінувала концепція філософів інтуїтистів, сутністю якої є фокусування погляду на проблемі творчості, зокрема на питаннях художньої творчості та ролі мистецтва в житті. При цьому використовується прийом забезпечення здатності розуму пізнавати світ, установлювати зв'язки між окремими явищами. Наприклад, філософ А. Бергсон стверджує, що розум здатний лише виключно, формально сприймати дійсність. Водночас механізмом життя є неорганізований рух і непередбачуваність фактів. Тому можна зробити висновки, що інтелект є лише інструментарієм здатності для визначення окремих явищ і форм.

Але ж абстрактні форми мислення, які мають відображення в поняттях, теж відбивають здатність людини відтворювати нульовий рівень інформації. Тобто цей зміст не пов'язаний з конкретно-предметним змістом. Саме за допомогою створення таких понять-образів можна провести паралель між поняттями науковими та поняттями, створеними за допомогою механізмів чуттєвої сфери.

У зв'язку з викладеним зазначимо, що методологічними засадами адаптації студентів до використання цього феномену в процесі формування понять на уроках мистецтва є «парадоксальність ситуації», суть якої полягає в тому, що образна форма мислення є джерелом впливу на утворення понять, образів, розвиток інтелекту. Водночас оволодіння логічною операцією, що розкриває зміст поняття за допомогою перерахованих ознак, сприяє формуванню образу.

Ми також урахували доцільність усвідомлення поняття «креативність» як творчої здібності, яка є фактором, незалежним від інтелекту. Це допомогло нам у визначенні взаємозв'язку між рівнями креативності (здатність вирішувати творчі завдання) у формі мистецтвознавчих понять. Методом спостереження нам удалося встановити, що між творчими здібностями та інтелектом не завжди існують кореляції.

При цьому ми усвідомлювали, що інтелект як показник особистості означає пізнання, розуміння, розум, тобто розумові здібності людини. Він передбачає здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати.

Проведений дослідний екскурс дозволив зробити такі висновки:

1. Адаптація майбутнього вчителя музики до професійної діяльності у вищих навчальних закладах зумовлена його особистісним розвитком і потребує визначення педагогічних умов. Професійна адаптація орієнтована на формування знань, умінь, навичок і на розвиток здатності до спілкування.

2. Формування позитивного ставлення майбутнього вчителя музики до практичної діяльності є однією з умов адаптації в контексті професійної підготовки. Цьому сприяє пізнання національного мистецтва, репрезентація творів сучасної музичної культури, оволодіння методами імпровізації.

3. Оптимізація процесу організації професійної адаптації майбутнього вчителя музики здійснюється в умовах розуміння психолого-педагогічних і художніх закономірностей організації дидактичних ситуацій, планування та прогнозування цілей навчання на основі взаємодії інтелектуальної сфери, діяльнісного та емоційно-вольового компонентів.

4. Формування понять у професійній підготовці майбутнього вчителя музики є однією з умов організації адаптації в процесі навчання на основі єдності закономірностей логічного, образного та креативного мислення, з включенням механізмів інтуїції.

5. Усвідомлення змістовної сутності понять у контексті мисленнєвої діяльності майбутнього вчителя стимулює планування, прогнозування та впливає на адаптацію до життя.

Література

1. Васянович Г. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців: монографія/за ред. Г. П. Васяновича.-Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2008.-464с.
2. Галус О. Адаптація студентів вищих навчальних закладів до нових умов життя/Олександр Галус//Теоретичні основи професійної адаптації: зб. наук. пр./за ред. Г. П. Васяновича.-Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2007.-261с.
3. Программы педагогических институтов: Основной музыкальный инструмент (фортепиано) для специальности 03.05.01 «Музыка»/сост. Г. Н. Падалка, Н. И. Плещкова.-К.: РУМК, 1996.-28с.
4. Олексюк О. М. Проективний метод у сучасній музично-педагогічній освіті/О. М. Олексюк//Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.-Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр.-Вип.1 (6). – К.: НПУ, 2004.-с.25-33.
5. Падалка Г. М. Пріоритетні напрямки розвитку сучасної мистецької освіти/Г. М. Падалка//Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.-Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр.-Вип.1 (6).-К.: НПУ, 2004.-с. 15-20.
6. Шульгіна В. Д. Національна освіта в Україні в умовах розвитку процесів глобалізації/В. Д. Шульгіна//Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.-Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр. – Вип.1(6).-К.: НПУ, 2004.-с.21-25.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011 р.